

KİTAP İNCELEMELERİ

KIZILBAŞLIK, ALEVİLİK, BEKTAŞİLİK, TARİH-KİMLİK-İNANÇ- RİTÜEL

OlcaY TİRE¹

Derleyenler: Yalçın ÇAKMAK; İmran GÜRTAŞ, Ankara, İletişim Yayınları, 2015.

Alevilerin 90'ların başından itibaren kendilerini ifade edebilmeleriyle birlikte, Alevilerin tarihi, kimliği ve inancı ile ilgili konular araştırmacıların ilgi alanları içerisinde yer almaya başlamıştır. Alevilik ile ilgili çok sayıda kitap yayınlanmıştır, fakat bu kitaplar ya tarihi, ya kimliği ya da inancı üzerine yoğunlaşmışlardır. Ancak bu kitap, alanlarında uzman farklı sosyal bilimcileri bir araya getirerek üç başlığı tek bir kitapta toplamıştır. Bu nedenle, alana önemli bir katkı sunacağını düşünmekteyim.

Kitap, sunuş ve giriş kısımları sayılmazsa tarih, kimlik, inanç ve ritüel olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Tarih bölümü on iki, kimlik bölümü sekiz, inanç ve ritüel bölümü dört makaleden meydana gelen kitap, Yalçın Çakmak ve İmran Gürtaş tarafından derlenerek 2015 yılında İletişim yayınlarından çıkmıştır. Kitapta yer alan tüm makaleleri tek tek incelemek mümkün olmadığından belli başlı makaleler incelenecektir.

Çalışma tarih bölümüyle, aynı zamanda en uzun bölüm ile başlıyor. İlk olarak Ahmet Karamustafa'nın "Anadolu'nun İslamlaşması Bağlamında Aleviliğin Oluşumu" (sy: 43-55) adlı makale irdelenecektir. Bu makalede, Aleviliğin oluşumunun Anadolu'nun İslamlaşması tarihiyle iç içe olduğu belirtilmektedir. Yazara göre, Anadolu'nun nasıl İslamlaştığını bilmeden Aleviliğin oluşumunu anlamak imkânsızdır. Fakat burada sadece, kökenleri Türkmen olan Aleviler ele alınmıştır; Kürt ve Zaza Alevilerin, Arap Alevilerin nasıl Alevi oldukları açıklanmamıştır.

Rıza Yıldırım, "Bektaşî Kime Derler: Bektaşî Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi" sy: 71-109

Yıldırım, Bektaşî kavramının içeriğini ve sınırlarını tarihsel süreçte açıklamaya çalışırken, Aleviliğin ve Bektaşîliğin aynı şeyler olmadığını ifade etmektedir. Makalede ¹

Bektaşîliğin tarihsel süreç içinde, bir tarikat olarak çıktığı ve bu özelliğini daima koruduğunu, ancak Aleviliğin bir tarikat olmadığını vurgulanmaktadır. Bu nedenle,

1 Öğretim Görevlisi, Tunceli Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, olcaytire@tunceli.edu.tr.

Bektaşî yol ve erkânını benimseyip gereğini yapan kişinin Bektaşî sayılacağı, fakat Aleviliğin soydan geçtiği belirtiliyor.

Ayfer KARAKAYA STUMP, “Alevi dede Ailelerinin Özel Arşivlerindeki Belgeler: Genel Bir Değerlendirme”, sy: 131-141

Bu makalede, Türkiye’deki Alevi-Bektaşî topluluklarına kamusal alanda görünürlük kazandıran 1990’ların başındaki Alevi Kültürel Canlanması’nın, şimdiye kadar hakkında bilgi sahibi olmadığımız bir kaynak külliyyatını açığa çıkardığı vurgulanıyor. Bu külliyyat, alevi dede ailelerinin özel arşivlerinde nesillerce korunan Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça belge ve yazmalardan meydana gelmektedir. Bu belgelerin kesin sayısı hakkında bilgi olmamakla birlikte, yazar yüz yirmi (120) alevi belgesine ulaşmıştır.

Alişan AKPINAR, “II. Abdülhamit Dönemi Devlet Zihniyetinin Alevi Algısı”, sy: 215-227

Bu makale, Osmanlı devlet adamlarının Alevilerle ilgili raporlarını konu edinmiştir. Bu raporları, Osmanlı valileri Alevilerle irtibata geçmeden Sünni halk arasında anlatılanlara dayanarak kaydetmişlerdir. Raporlara göre Alevi/Kızılbaşlar her ne kadar kendilerine Müslüman deseler de buna itibar etmemek gerekir, inanç ve ibadet biçimleri batıldır, bunlar putperest topluluklardır. Raporlarda Alevilerin cem ibadetleri aşağılanmış, Alevilere asla güvenilmemesi gerektiği ve namusun Aleviler için önemli olmadığı vurgulanmıştır. Aleviler devlet tarafından, gerçek İslam’a döndürülmesi gereken sapkın ve cahil topluluklar görülmüştür. Bu topluluğu, cehaletten kurtarmak ve gerçek İslam’a döndürmek için yapılması gereken Alevi/Kızılbaşların yaşadıkları bölgelere cami, medrese ve okullar açılmalı. Maalesef günümüzde de, Alevilere karşı aynı algı ve Sünnileştirme çabaları devam etmektedir.

Erdal GEZİK, “Bu Yol Nereden Gelir? Anadolu Aleviliğinin Başlangıcını Aramak”, sy: 259-271

Yazar, Anadolu Aleviliğinin tarihsel başlangıcı ile ilgili olarak iki görüşün (13. ve 15-16. yüzyıllar) var olduğunu, ancak bu iki görüşte de eksiklikler olduğunu vurguluyor. Bu görüşlerden birincisi (13. yüzyıl) Hacı Bektaşî Veli çevresinde odaklanırken, ikincisi Safevi müdahaleleri ve Şah İsmail etrafında şekillenmiştir. Yazar, Anadolu Aleviliğini üç kaynağa dayandırmaktadır. Birincisi tasavvuttur. 900’lere kadar karşılaşılan bireysel sufizmin ortaya çıkışı ile 13. Yüzyıl ortalarından itibaren karizmatik dervişler çevresinde gelişen popüler sufizmdir. İkinci kaynak Şii ve aşırı Alici gruplardır. Üçüncü kaynak ise, antik İran kültürü ve dinsel dünyasının devamcıları olarak görülen Hürremiler’dir.

“Kimlik” konusunu ele alan ikinci bölüm, bence çalışmanın en değerli bölümü olarak düşünülebilir. Çünkü Alevilik ile ilgili bilimsel araştırmaların çok olmasına karşın, Aleviler de kimlik olgusunu ele alan bilimsel araştırmalar oldukça azdır. Bu bölüm Ali Yaman’ın “İnanç Özgürlüğüne İlişkin Uluslararası Birikim ve Türkiye’de

Din Devlet İlişkileri Bağlamında Alevilik Sorunu” adlı makale ile başlıyor. sy: 271-287

Makalede, Osmanlı’dan günümüze Türkiye’de devletin belli bir mezhebin (Sünnilik) yanında yer aldığı, Aleviliğin marjinal, din dışı, toplum dışı bir topluluk olarak görüldüğü vurgulanıyor. Sünni topluluğun bütün inanç ve eğitim hizmetleri devlet tarafından finanse edilirken, Aleviler kendi kaderlerine terk edilmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi ve hizmetleriyle sadece Sünni halka hizmet vermektedir. 12 Eylül Askeri darbesinden sonra zorunlu hale gelen ‘Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi’ derslerinin içeriği ve dersleri veren öğretmenler de Sünni inanç ve kültürüne göre oluşmaktadır. Bütün bunlar ve Cem evlerine ilişkin yasal bir statünün verilmemesi Alevilerin ötekileştirildiğini göstermektedir. Bu makale, Türkiye’de din ve vicdan özgürlüğü konusunda olumlu bir noktada olmadığımızı göstermesi bakımından önemlidir. Devletin dışında Sünni halkın çoğunluğu da Alevileri yok saymaktadır, Alevilere baskı yaparak kendi inançlarına zorlamaktadırlar.

İmran GÜRTAŞ, “Dersim Alevilerinde Kimlik İnşası ve Travma”, sy: 309-327

Yazar, Dersim Alevi kimliğinin 1938 Katliamından dolayı genel Alevi kimliğinden önemli farklılıklar gösterdiğini vurguluyor. 1938’e kadar Dersim Alevilerinin tarihsel kimliğini oluşturan iki temel unsur vardır: Aşiret ve Ocak. Her ferдин üyesi olduğu bir aşireti ve pir-talip ilişkisiyle bağlı olduğu bir ocağı bulunmaktaydı. Fakat 38 Katliamından sonra Dersim kimliğini oluşturan aşiret ve ocak kurumu önemli oranda tahribat görmüştür ve uzun yıllar kendisini bir kimlik olarak ifade edememiştir. 90’lı yıllardan itibaren Dersim yeni bir kimlik arayışına girmiştir. Bu yeni Dersim kimliğini, kolektifleştirilmiş travma inşa etmiştir. Dersim’de Alevilik, etnik üstü kapsayıcı özelliğinden dolayı travma ve hatırlama ekseninde yeniden inşa edilmek istenen kimliğin baskın üyesi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu yeni kimliğin inşa öğeleri olarak kutsal ziyaret yerlerinin yeniden hatırlanması, yerleşim yerlerinin eski adlarının talep edilerek cadde sokak adlarının değiştirilmesi ve gelişen yeni ekolojik bilincin Alevi kimliğine eklenmesi sonucu Dersim özgülünde yerleştirilen bir Alevi vurgusu ön plana çıkmaktadır.

İlker KİREMİT, “Nusayriler (Arap Alevileri) Üzerine Bir Değerlendirme: Kimlik ve Öteki Olma”, sy: 369-397

Bu makalede Nusayriliğin ne olduğu, Nusayrilerin kendilerine neden Arap Alevi’si dedikleri ve Cumhuriyetle birlikte neden Türk kimliği içinde değerlendirildikleri etraflıca anlatılıyor. Ayrıca yazar Nusayrilerde mezhebi yapılanmanın Arap dili ve kültürünün yarattığı zemin üzerinde işlediğini, bu nedenle Nusayri Aleviler de milliyetçiliğin ön planda olduğunu ve kapalı toplum yapısına sahip olduklarını vurguluyor.

Ercan GEÇGİN, “Alevi Milliyetçiliği Mümkün mü?”, sy: 423- 449

Yazarında belirttiği gibi makale Alevi milliyetçiliğinin varlığını ortaya koymaktan ziyade, Aleviliğin milliyetçiliğe evrilecek şekilde Aleviciliğe doğru yol aldığını dikkat çekmeye amaçlamaktadır. Alevicilik ideolojik bir konumlanışa sahip olduğun-

dan, siyasal ve kültürel alan Aleviliğin kimlik inşasında ve etnik kimliğin yeni kuşaklara devredilmesinde önemli bir işlevsellik göstermektedir. Aleviler ideolojiler bularak Aleviciliği sürdürmektedirler. Bu ideolojiler Kemalizm, sosyalizm, Kürt Siyasi Hareketi'nin etnik ideolojik çevresi ve İslamcılık şeklinde sınıflandırılır. Aleviler yıllardır farklı siyasal akımların tahakkümleri altına girmişlerdir. Bu da Aleviciliğin bir siyasal akım olarak (parti) her ortaya çıkışında başarısız olmasına neden olmuştur. Alevilerin farklı siyasal akımların etkileri altına girmeleri, Alevilerin sivil örgütlenişinde de tek bir yapıda toplanmalarına engel olmuştur. Alevi Bektaşî Federasyonu, Cem Vakfı, Ehlibeyt Vakfı, Caferî Örgütlenmeleri gibi çok farklı ideolojik yönelimleri olan Alevi sivil örgütleri bulunmaktadır. Yazar, Alevilerin hak ve özgürlük talepleri giderilmedikçe Alevi milliyetçiliğinin yeniden üretileceğini fakat Aleviciliğin bölgesel anlamda parçalanmış olması ve siyasal sistemin oluşturduğu engellerin, siyasal bütünlüğe dayalı bir Alevi milliyetçiliğinin oluşmasını engellediğini ve engelleyeceğini vurguluyor.

Dilek KIZILDAĞ SOILEAU, “Alevilikte Ziyaret Geleneğine Bir Örnek: Elif Ana”, sy: 503-519

1990'ların başlarından itibaren Aleviler arasında örgütlenme çabaları yoğunlaşmış dernek, vakıf, cem evleri gibi yapıların yaygınlaşmasıyla Elif Ana ziyareti de Alevi kimliğinin yeniden üretildiği bir mekân konumuna gelmiştir. Makale, Alevi inancında yaygın olan türbe, yatır, ziyaret kültlerinden birini oluşturan Maraş Pazarcık Akdemir köyünde yapılaşmış olan Elif Ana ziyaretini konu ediniyor. Yazar, Elif Ana'nın kim olduğu, insanların Elif Ana'ya ziyaretlerinin nedenleri hakkında bilgi veriyor ve Elif Ana'yla ilgili hikâyeler anlatıyor.

Kitapta, tarih kısmı gayet açıklayıcı olmuştur. Ancak Alevi kimliğinin kuruluş sürecinde önemli bir rol oynayan, 1938 Dersim Katliamı tek başına incelenerek bu oluşuma katkı sunan diğer travmatik ögelere değinilmemiştir. Örneğin yakın zamanda vuku bulan; 1995 Gazi Mahallesi Olayları, 1993 Madımak Yangını, 1980 Çorum Katliamı ve 1978 Maraş Katliamı bunlardan bir kaçıdır. Bu olayların siyasi ve toplumsal sonuçları Alevilerin örgütlenişinde, kimliklerinde oldukça etkili olmuştur. Sadece Sivas Katliamı sonrası kurulan çok sayıda Alevi Derneği ve vâkıfı bunun kanıtıdır. Bu nedenle bu olaylara da değinilseydi kimlik kısmı daha açıklayıcı olabilirdi.

Bununla birlikte kitap Alevileri Sünnileştirme derdinde olmayan akademisyenler tarafından yazıldığı için inanç kısmında, topluma yanlış olarak anlatılan cem ibadeti hakkında bir makale de olsa daha iyi olurdu.